

ANSELM GRÜN
BENEDICTIJNSE
WIJSHEID
VOOR HET WARE LEVEN

ten have

Anselm Grün en Meinrad Dufner

BENEDICTIJNSE WIJSHEID
VOOR HET WARE LEVEN

Uitgeverij

Ten Have

De eerste druk van dit boek verscheen onder de titel *Spiritualiteit van beneden* in 1996 bij Uitgeverij Kok, Kampen en Carmelitana, Gent. Het boek werd tienmaal herdrukt; latere drukken verschenen bij Uitgeverij Ten Have. Voor deze twaalfde druk in gebonden uitvoering (2019) is de vertaling bewerkt. Bijbelverzen zijn meestal geciteerd uit De Nieuwe Bijbelvertaling (2004).

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Spiritualität von Unten*

© Vier-Türme-Verlag, Münsterschwarzach, 1994

© Nederlandse vertaling: Uitgeverij Ten Have, 2019

Postbus 13288

3507 LG Utrecht

www.uitgeverijtenhave.nl

Vertaald uit het Duits door Gerard Mathijsen

Omslag Bart van den Tooren

ISBN 978 90 259 0725 9

ISBN e-book: 978 90 259 0726 6

NUR 728

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij Ten Have vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

INHOUD

Inleiding	7
1. Spiritualiteit van boven	13
2. Het fundament voor een spiritualiteit van beneden	17
Bijbelse voorbeelden	17
De monastieke traditie	26
De regel van Benedictus	32
Psychologische aspecten van een spiritualiteit van beneden	43
Spiritualiteit van beneden in de sprookjes	51
3. Ontwikkeling van een spiritualiteit van beneden	57
De dialoog met gedachten en gevoelens	61
Het gesprek met mijn ziekte	75
De omgang met mijn wonden en kwetsuren	80
De ervaring van de machteloosheid en de mislukking	86
Spiritualiteit van beneden en de gemeenschap	93
4. Deemoed en humor als grondkenmerk van het christelijk bestaan	98
Besluit	107
Noten	109

INLEIDING

In de geschiedenis van de spiritualiteit zijn er onder meer twee stromingen. Er is een *spiritualiteit van boven* en een *van beneden*. Met spiritualiteit van beneden wordt bedoeld dat God niet enkel in de Bijbel en door de kerk tot ons spreekt, maar ook door onszelf, door onze gedachten en gevoelens, door ons lichaam, onze dromen en juist ook door onze verwondingen en door wat wij aanzien voor onze zwakke plekken. Vooral in het monnikendom had men aandacht voor deze spiritualiteit van beneden. Oudtijds gebruikten de monniken de omgang met hun hartstochten als startpunt; zij begonnen met de zelfkennis, om zo tot de ware kennis van God te komen en Hem te kunnen ontmoeten. Evagrius Ponticus formuleert deze spiritualiteit van beneden in de klassiek geworden uitspraak: ‘Als je God wilt leren kennen, leer dan eerst jezelf kennen.’¹ Opklimmen tot God doe je door af te dalen in de eigen werkelijkheid tot op de diepten van het onbewuste. De spiritualiteit van beneden ziet de weg naar God niet als een eenrichtingsweg, waarlangs je altijd verder God tegemoet gaat. Veeleer is het zo dat de weg naar God langs dwaalwegen en omwegen leidt, langs mislukken en teleurgesteld worden in jezelf. Niet mijn deugdzaamheid opent mij op de eerste plaats voor God, maar mijn zwakheid, mijn machteloosheid, ja zelfs mijn zonde.

De *spiritualiteit van boven* sluit aan bij de idealen die wij onszelf stellen. Zij gaat uit van doelstellingen die de mens door ascese en gebed zou moeten bereiken. De idealen worden daarbij ontleend aan de bestudering van de Schrift, de kerkelijke moraal en de voorstelling die men van zichzelf heeft. De vraag waar het in deze spiritualiteit van boven om draait is: Hoe behoort een christen te zijn? Wat moet een christen doen? Welke houdingen zou hij moeten belichamen? De spiritualiteit van boven ontspruit aan het menselijk verlangen steeds beter te worden, steeds hoger te stijgen, steeds dichterbij God te naderen. Zij had vooral in de moraaltheologie van de drie laatste eeuwen een grote plaats, en in de ascetische leer zoals deze sinds de Verlichting gold. De moderne psychologie staat zeer sceptisch tegenover deze vorm van spiritualiteit, omdat daarbij het gevaar bestaat dat de mens innerlijk wordt verscheurd. Wie zich identificeert met zijn idealen, verdringt vaak zijn werkelijkheid die niet met deze idealen overeenkomt. Zo wordt de mens innerlijk gespleten en ziek. Vanuit de psychologie wordt daarentegen een spiritualiteit van beneden, zoals deze beoefend werd door de vroege monniken, juist bevestigd. Want voor de psychologie is het duidelijk dat de mens alleen door eerlijke zelfkennis tot zijn waarheid kan komen.

In de spiritualiteit van beneden gaat het er evenwel niet enkel om te letten op Gods stem in mijn gedachten en gevoelens, in mijn hartstochten en zwakten, om daardoor het beeld te ontdekken dat God zich van mij heeft gemaakt. Het gaat er ook niet enkel om tot God op te stijgen door het afdalen in mijn eigen werkelijkheid. Veeleer gaat het er in de spiritualiteit van beneden om dat wij daar waar wij het einde van onze mogelijkhe-

den hebben bereikt, ontvankelijk worden voor een persoonlijke relatie met God. Het ware gebed stijgt uit de diepte van onze nood omhoog, zeggen de monniken, en niet vanuit onze deugd. Jean Lafrance, die het gebed uit de diepte beschrijft als typisch christelijk, had een lange tijd van mislukken nodig om tot het echte bidden te komen. Hij schrijft:

Alle inspanningen die wij ons getroosten om door gebed en ascese ons van God meester te maken, gaan in de verkeerde richting. Wij lijken daardoor steeds op Prometheus die het hemelvuur zoekt te bemachtigen. Het is belangrijk te erkennen in hoeverre zulk een voorstelling van de volmaaktheid zijn eigen weg gaat, tegengesteld aan de weg die Jezus in het Evangelie heeft aangeduid [...] Jezus heeft geen ladder van volmaaktheid opgesteld waarlangs men trede voor trede opstijgt om ten slotte God te bezitten, maar Hij heeft een weg getoond die leidt tot in de diepten van de deemoed. [...] Op het kruispunt dienen wij dus te beslissen welke weg wij willen inslaan om tot God te komen. De weg die omhoogvoert of die afdaalt? Op grond van eigen ervaring zou ik meteen willen zeggen: als u God door heldhaftigheid en deugd zou willen bereiken, blijft dat werk aan u overgelaten. Het is uw goed recht. Maar ik zou u willen waarschuwen dat u met uw hoofd tegen de muur zult lopen. Als u daarentegen de weg van de deemoed wilt gaan, moet u dit oprecht wensen en mag u er niet bang voor zijn af te dalen in de diepten van uw ellende.²

De spiritualiteit van beneden houdt zich bezig met de vraag wat wij moeten doen als alles misloopt, hoe wij met de scherven van ons leven kunnen omgaan en daaruit iets nieuws kunnen vor-

men. De spiritualiteit van beneden is de weg van de deemoed. Met het woord deemoed hebben wij het vandaag de dag moeilijk. Drewermann heeft de deemoed, die Benedictus in zijn Regel als de geestelijke weg van de monnik beschrijft, gezien als typisch voorbeeld van vervreemding (*Fremdbestimmung*).³ Maar als wij de geestelijke geschriften van het christendom en van andere godsdiensten beschouwen, komen we overal de deemoed tegen als de grondhouding van echte godsdienstigheid. We mogen de deemoed niet opvatten als een deugd die men kan verwerven door zich te ‘verdeemoedigen’ en klein te maken. Deemoed is niet in de eerste plaats een sociale deugd, maar een godsdienstige grondhouding. Het Germaanse woord ‘deemoed’ is misleidend. Het wordt afgeleid van het Oudhoogduitse *diomuoti* (Middelhoogduitse *diemuot* = dienende gezindheid) en slaat op een instelling ten opzichte van andere mensen, op de sociale deugd van dienstbaarheid. Het Latijnse woord *humilitas* houdt verband met humus: aarde. Humilitas heeft dus te maken met het goede vrienden worden met onze aardsheid, met onze aardse zwaartekracht, met de wereld van onze instincten, met onze schaduwzijde. Humilitas is de moed om de waarheid omtrent onszelf onder ogen te zien. De Grieken maken onderscheid tussen *tapeinosis*, vernedering, armoede, ellende, en *tapeinophrosyne*, waarmee de houding van de arme aangegeven wordt, de houding van deemoed en geestelijke armoede. De deemoed heeft te maken met onze verhouding tot God en is een godsdienstige deugd. Hij is voor alle religies het criterium voor een echte spiritualiteit. En hij is de plaats van de diepte waarop ik de werkelijke God kan ontmoeten. Pas daar in de diepte kan echt gebed ontstaan.

In dit boekje willen wij een beschrijving geven van de twee polen van de spiritualiteit van beneden: de weg naar ons echte zelf en naar God. Die weg gaan we door af te dalen in onze werkelijkheid aan de ene kant, en de ervaring van machteloosheid en mislukking als plaats van waarachtig gebed en als mogelijkheid om tot een nieuwe persoonlijke betrekking met God te komen. De spiritualiteit van beneden beschrijft enerzijds de therapeutische stappen die je moet zetten om tot je ware wezen te geraken. Anderzijds is het de religieuze weg die langs de ervaring van het mislukken van het gebed leidt tot de 'roep uit de diepte' en tot een diepe relatie met God.

SPIRITUALITEIT VAN BOVEN

Het gaat er niet om de *spiritualiteit van beneden* vierkant tegenover die *van boven* te plaatsen. Eenzijdigheid levert nooit wat op. En zo bestaat er ook een gezonde spanning tussen deze beide spirituele benaderingen. De spiritualiteit van boven stelt ons idealen voor ogen die wij kunnen nastreven en die wij ten slotte dienen te vervullen. Van idealen gaat een positieve invloed op mensen uit.

Vooraf voor de jeugd zijn idealen levensnoodzakelijk. Want zonder idealen zouden zij alleen met zichzelf bezig zijn. Zij zouden de mogelijkheden die zij in zich hebben niet kunnen ontplooiën. En zij zouden niet in aanraking komen met de kracht die in hen leeft, maar die moet worden opgewekt. Idealen dagen jonge mensen uit boven zichzelf uit te stijgen, zodat zij zichzelf overtreffen, tot zelfoverwinning komen en nieuwe mogelijkheden op het spoor komen. Zonder idealen zouden veel jongeren aan zichzelf voorbijleven. Om te kunnen groeien heb je voorbeelden nodig. Je wordt iemand door iemand voor ogen te hebben. Heiligen kunnen voor jonge mensen dienen als een voorbeeld; er kan een uitdaging en aansporing van uitgaan om aan zichzelf te werken en hun eigenlijke roeping te ontdekken. Maar we kunnen geen kopieën van heiligen worden. Het is niet de bedoeling dat het kijken naar de heiligen ons een slecht gewe-

ten geeft, omdat wij niet zo heilig zijn; het moet ons veeleer be-
moedigen om niet laatdunkend over onszelf te zijn, om onze
persoonlijke roeping te ontdekken en het unieke beeld te erken-
nen dat God zich van ieder van ons gemaakt heeft.

Onze abt gaf aan onze gemeenschap als motto: 'Je hebt meer
mogelijkheden dan je denkt, nog afgezien van de mogelijkheden
die God met je voorheeft.' De idealen dienen ervoor om de mo-
gelijkheden die God ons schonk, in onszelf te ontdekken. Altijd
al is de jeugd in staat geweest zich te laten begeisteren. Daar-
voor heeft zij hoge idealen nodig. De begeestering is een kracht
die haar in staat stelt boven zichzelf uit te groeien, zich te oefe-
nen in haar bekwaamheden, en deze uit te breiden. Als er geen
idealen meer zijn die begeestering wekken, dan wordt de jeugd
ziek. Dan heeft zij behoefte aan iets anders om het leven te vul-
len, dan moeten jonge mensen met geweld iets in elkaar slaan in
een poging daar groei aan te ontlennen. Als de begeestering van
de jeugd wordt misbruikt, zoals dat gebeurde in het Derde Rijk,
dan kan dat tot een catastrofe leiden. Daar ligt voor de Kerk een
uitdagende mogelijkheid om de idealen van het christendom,
zoals die zijn voorgeleefd in de Bijbel, in de grote bijbelse gestal-
ten, en in de heiligen van de kerkgeschiedenis, op geloofwaar-
dige manier aan de jeugd te verkondigen. Het voorleven is be-
langrijker dan het verkondigen. Als jonge mensen voorbeelden
hebben, dan komt de innerlijke chaos in hen tot rust, dan or-
denen zich de verschillende krachten om het ideaal, dat op een
aansprekende wijze wordt voorgeleefd. Voorbeelden geven aan
de jeugd houvast en oriëntering. Zij brengen jonge mensen in
contact met hun eigen mogelijkheden, die God in hen heeft
gelegd.

Zonder een spiritualiteit van boven komen we er dus niet. Zij heeft een positieve functie doordat ze leven in ons wekt. Ze werkt alleen maar verziend, als de idealen het contact met onze werkelijkheid verliezen. Sommige mensen stellen zich zulke hoge idealen dat ze deze nooit kunnen realiseren. Maar om daarin niet te hoeven berusten, verdringen ze hun eigen werkelijkheid en identificeren zij zich met het ideaal. Zo komt het tot een gespletenheid. Ze worden blind voor de eigen realiteit, bijvoorbeeld voor de agressie die in hun vroomheid kan schuilen. De gespletenheid leidt tot een leven op twee niveaus, waartussen elk verband zoek is, en tegelijk tot projectie van de verdrongen hartstochten op anderen. Om het eigen ideaal overeind te houden, verdringen zulke mensen hun schaduwzijde en projecteren deze op anderen, op wie ze schelden en over wie ze zich kwaad maken. De verdringing van wat niet goed is in eigen hart leidt ertoe dat men anderen verkettert, en hen, in naam van God, vaak echt brutaal bejegt.

De spiritualiteit van boven staat meestal aan het begin van onze geestelijke weg. Maar ieder komt ooit op een punt dat hij de spiritualiteit van boven met die van beneden moet verbinden, om haar levend te houden. Anders vervalt hij in gespletenheid en wordt ziek. Hij moet zijn eigen werkelijkheid serieus nemen en zijn idealen daarmee in overeenstemming brengen. Alleen zo komt omvorming tot stand. Wij spreken hierbij liever over Gods *beloften*, dan over bijbelse idealen. In de Bijbel toont God ons waartoe wij in staat zijn als wij ons aan zijn Geest toevertrouwen. De idealen van de Bergrede bijvoorbeeld zijn zulke bijbelse beloften. Wij kunnen ze alleen maar volbrengen als wij existentieel ervaren hebben dat wij zonen en dochters van God

zijn. Dan leiden zij ons tot een vrijheid en ruimte die weldadig voor ons zijn. Maar als wij in de Bergrede toch idealen willen zien, waaraan wij koste wat kost moeten beantwoorden, dan leidt dat tot gespletenheid, omdat wij gewaarworden dat wij ze niet altijd kunnen bereiken. De Bergrede beschrijft ons een levenswijze, die beantwoordt aan de ervaring van verlossing in Jezus Christus. En zo biedt zij ons een goed criterium of wij Gods barmhartigheid in Jezus Christus hebben begrepen of niet.

Een spiritualiteit van boven is gevaarlijk wanneer wij gaan denken dat wij God uit eigen kracht kunnen bereiken. Lafrance beschrijft dit 'dwaalspoor van de volmaaktheid' als volgt: 'De mensen hebben zich de volmaaktheid steeds voorgesteld als een voortdurende groei, als een min of meer zware weg omhoog, als een resultaat van menselijke inspanningen. Daarom werkt men een bepaalde ascese of gebedstechniek uit en laat het over aan iemands grootmoedigheid om de trappen der volmaaktheid te beklimmen. Als de leerling met zijn geestelijke leidsman spreekt over de onmogelijkheid om dit doel te bereiken, krijgt hij vaak de zin te horen: "Je hoeft je alleen maar in te spannen." Op de hoogste trap van de ladder bloeit deze inspanning dan vanzelf open in vrijheid.'⁴ Maar wij kunnen God niet bereiken met onze eigen inspanning. De paradox bestaat erin dat al onze strijd er alleen toe leidt dat wij inzien, dat wij alleen met onze strijd onszelf niet kunnen verbeteren en God niet kunnen bereiken. We kunnen niet van onszelf maken wat wij willen. Op een gegeven moment bereiken wij een grens, waar we slechts kunnen bekennen dat we uit onszelf noodzakelijkerwijs falen en dat alleen Gods genade ons kan omvormen.

HET FUNDAMENT VOOR EEN SPIRITUALITEIT VAN BENEDEN

Bijbelse voorbeelden

De Bijbel stelt ons nooit perfecte mensen die geen fouten hebben ten voorbeeld, maar juist mensen die een zware schuld op zich hebben geladen en die vanuit de diepte hebben geroepen tot God.

Zo is daar Abraham, die in Egypte zijn vrouw verloochent en haar uitgeeft voor zijn zuster, om daar voordeel bij te hebben. Het leidt ertoe dat farao Sara in zijn harem opneemt. God moet tussenbeide komen om de vader van het geloof van zijn leugen te bevrijden (Gen. 12,10-20). En daar is Mozes, de bevrijder van Israël uit Egypte. Hij is een moordenaar. Hij heeft in zijn toorn een Egyptenaar neergeslagen. Eerst moet hij worden geconfronteerd met zijn onbruikbaarheid, waarvan hij een beeld ziet weerspiegeld in de braamstruik, om als een mislukkeling door God in dienst te worden genomen (Ex. 3,1-14). En er is David, de voorbeeldige koning van Israël, het modelbeeld van alle latere koningen. Hij laadt zware schuld op zich als hij slaapt met Batsaba, de vrouw van Uria. Als zij zwanger wordt, beveelt hij dat de Hethiet Uria in de slag alleen wordt gelaten en zo de dood

vindt (2 Sam. 11). De grote figuren uit het Oude Testament moesten eerst door het diepste dal van eigen schuld en machteloosheid, om hun hoop op God alleen te stellen en zich zo door Hem te laten omvormen tot lichtende voorbeelden van geloofsgehoorzaamheid.

In het Nieuwe Testament kiest Jezus juist Petrus tot steenrots voor zijn gemeente. Petrus begrijpt Jezus niet. Hij probeert Hem te weerhouden van zijn reis naar Jeruzalem, waar Hij een wisse dood tegemoet gaat. Jezus noemt hem een satan en beveelt hem van Hem terug te wijken (Mat. 16,23). Ten slotte verloochent Petrus Jezus als Hij gevangengenomen wordt. Nog onderweg naar de Olijfberg had hij plechtig verzekerd: 'Al zou ik met u moeten sterven, verloochenen zal ik u nooit' (Mat. 26,35). Hij moet eerst ervaren dat hij voor zichzelf geen garantie kan bieden, hoe plechtig zijn beloften ook zijn. Toen hij uiteindelijk Jezus had verraden, 'ging hij naar buiten en huilde bitter' (Mat. 26,75). De evangelisten hebben het falen van Petrus niet vergeelijkt. Zij vonden het klaarblijkelijk belangrijk er frank voor uit te komen dat Jezus geen vrome en betrouwbare apostelen heeft uitgekozen, maar juist zondige mensen met hun fouten. Toch heeft Hij juist op deze mannen zijn Kerk gegrondvest. Zij waren de geschikte getuigen voor Gods barmhartigheid, zoals Jezus deze verkondigde en met zijn dood bevestigde. Juist door zijn schuld werd Petrus een rots voor anderen. Want hij mocht ervaren dat niet hijzelf de rots is, maar alleen het geloof, waaraan hij zich moet vastklampen om in de aanvechting trouw aan Christus te kunnen standhouden.

Paulus was als Farizeeër een typische vertegenwoordiger van een spiritualiteit van boven. Hij zegt van zichzelf: 'Ik leefde de

Joodse wetten heel wat strikter na dan velen van mijn generatie en zette mij vol overgave in voor de tradities van ons voorgeslacht' (Gal. 1,14). Hij hield de farizese idealen hoog en volgde nauwkeurig alle geboden en voorschriften op, om zo Gods wil te vervullen. Maar onderweg naar Damascus valt hij ter aarde, daar stort heel het bouwwerk van zijn leven in. Terwijl hij op de grond ligt, wordt hij geconfronteerd met de spiritualiteit van beneden. Hij ligt daar hulpeloos, machteloos. En hij ervaart dat Christus aan hem handelt en hem omvormt. Zijn leer over de rechtvaardiging alleen uit het geloof getuigt van deze ervaring. Zij zet uiteen dat wij God niet kunnen bereiken door deugd en ascese, maar alleen door te erkennen dat wij onmachtig zijn. Slechts dan kunnen wij iets gewaarworden van wat genade is.

Ook na zijn bekering is Paulus niet een volledig genezen en omgevormd mens. Hij lijdt aan een ziekte die voor hem duidelijk vernederend moet zijn geweest. Hij zegt over zichzelf: 'Om te verhinderen dat ik mezelf zou verheffen, werd mij een doorn in het vlees gestoken: ik word gekweld door een engel van Satan' (2 Kor. 12,7). Die ziekte weerhoudt Paulus er desondanks niet van de blijde Boodschap te verkondigen. Het zware lijden dat hij te dragen heeft is, volgens de geldende interpretatie der exegeten, een ziekte die zijn kracht verlamt en die hem verdeemoedigt.⁵ Misschien is het zijn neurotische karakterstructuur, die ook na zijn bekering blijft, en waarvan God gebruikmaakt om de boodschap van verlossing en bevrijding nieuw te formuleren. Paulus beroemt zich juist op zijn zwakheid. Hij weet dat Gods genade voldoende voor hem is. De ervaring van zijn klaarblijkelijk pijnlijke ziekte opent hem voor Gods genade, waarop het tenslotte uitsluitend aankomt. Als geen ander verkondigt hij de bevrijden-

de verlossing in Jezus Christus. Daarom heeft God die ziekte ook niet van hem weggenomen. Integendeel, hij kreeg te horen: 'Je hebt niet meer dan mijn genade nodig, want kracht wordt zichtbaar in zwakheid' (2 Kor. 12,9). Gods kracht werkt sterker in ons naarmate onze eigen kracht zwakker is. Wij willen door God sterker worden, bij de mensen een betere indruk maken, zedelijk beter worden door het geestelijk leven. Maar de paradox bestaat hierin dat wij uitgerekend daar waar wij zwak zijn, waar wij onszelf niet in de hand hebben, waar een 'engel van Satan' ons benauwt, het meest openstaan voor Gods genade. Daarom stemt Paulus in met zijn machteloosheid en zijn zwakte. 'In mijn zwakheid ben ik sterk' (2 Kor. 12,10). Zijn zwakheid bevrijdt hem van de bekoring God uit eigen kracht te willen bereiken. Hij verlaat zich op God en weet zich door Hem opgericht en overeind gehouden.

In Jezus' optreden en in zijn verkondiging ontmoeten we steeds opnieuw een spiritualiteit van beneden. Hij keert zich bewust tot tollenaars en zondaars omdat Hij bemerkt dat zij openstaan voor Gods liefde. De rechtvaardigen daarentegen draaien in hun streven naar volmaaktheid vaak alleen maar om zichzelf. Terwijl Jezus barmhartig en zachtmoedig is in zijn optreden tegenover zondaars en zwakke mensen, veroordeelt Hij de Farizeeën scherp. De Farizeeën belichamen de typische spiritualiteit van boven. Zij hebben heel goede kanten en willen God in alle opzichten aangenaam zijn. Maar zij bemerken nu juist niet dat zij in hun streven om alle geboden te onderhouden, helemaal geen oog hebben voor God, maar alleen voor zichzelf. Zij zijn overtuigd dat zij uit eigen kracht Gods geboden kunnen vervullen. Het gaat hun minder om de ontmoeting met God dan om zelf rechtvaardig te zijn en de wet te vervullen.

Anselm Grün zoekt spirituele wijsheid niet per se in hoge idealen of in mystieke extase. In *Benedictijnse wijsheid voor het ware leven* geeft hij een nuchtere kijk op een spiritualiteit die voor ons allen bereikbaar is. Het meest spiritueel is het leven wanneer het niet loopt, wanneer we ogenschijnlijk aan de grond zitten. Juist dan stellen wij ons open voor een houding van 'deemoed' en kunnen we verlichting ervaren.

Voor de seculiere mens is spiritualiteit niet alleen bereikbaar via oosterse tradities: ook de christelijke, benedictijnse traditie blijkt heel bruikbaar.

Anselm Grün (1945) is monnik in een benedictijnenabdij. Hij treedt daar veel op als geestelijk begeleider en raadgever. Daarnaast is hij een van de meest gelezen christelijke auteurs. Hij schreef dit boek samen met zijn medebroeder Meinrad Dufner.

th ten have

WWW.UITGEVERIJTENHAVE.NL

9 789025 1907259 >